

A Duality in Historiography: Exploring the Influence of Structural Ideas (Structuralist and Post-Structuralist) on the Evolution of Historiographical Traditions

Jahangir Jahangiri^{1*}, Nasrin Mohammadi²

1*. Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran (**Corresponding Author**); jjahangiri@gmail.com

2. PhD Candidate in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran; nava15.mohammadi@gmail.com

Review Article

Abstract

Background and Aim: Although the concept of structure has always been a focal point in historiographical debates, it is often neglected by methodologists and even historians of philosophy due to its theoretical complexity and its close association with sociology. This research aims to achieve a paradigmatic understanding of historiography, highlighting the impact of structural concepts and their implications on the range of methodological approaches.

Methods and Data: This study employed a documentary method within a qualitative research framework. Data was gathered through an analysis of selected documents and was presented in a narrative form. The study is grounded in the philosophical concepts of history, focusing on two primary hypotheses: a) adaptation, and b) relevance, within the context of the paradigmatic foundations of the human sciences.

Findings: The research identifies two distinct approaches: a) structuralist history, which includes history, social history, and cultural history (primary); and b) post-structuralist history, which encompasses new cultural history.

Conclusion: Constructivist history implies a realistic history related to positivist assumptions in its initial evolution, yet it maintains a logical distance from conventional positivism. On the other hand, post-structuralist history adopts a critical stance towards assumptions, leading to a rethinking of (official) history.

Keywords: Structuralist history; Post-structuralist history; Realistic history; People-oriented history; Duality.

Key Message: The duality of structuralist and post-structuralist history results from developments within the historical paradigm, which are linked to the broader paradigmatic shifts in the humanities such as positivism, interpretation and criticism. Therefore, the critical turn in historiography from the structuralism to poststructuralism can be understood in this framework.

Received: 04 December 2023

Accepted: 02 April 2024

Citation: Jahangiri, J., & Mohammadi, N. (2024). A Duality in Historiography: Exploring the Influence of Structural Ideas (Structuralist and Post-Structuralist) on the Evolution of Historiographical Traditions, *Journal of Social Continuity and Change*, 3(1), 157-182. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2024.20955.1096>

Extended Abstract

Introduction

Since the 1960s, there has been a growing wave of historiographical trends, starting with various Marxist styles, from Orthodox to Neo-Marxist and the Critical School. Throughout the 1970s and 1980s, approaches such as social history and cultural history emerged within the Annales School. In the recent evolution influenced by the postmodernist turn, a (new) cultural history has risen, focusing on microhistory, which, in its latest version, aims to examine the relationship between historiography and power. Today, various broad categorizations such as narrative (mythical) history and scientific history, classical (political) history and social history, modern history, and postmodern history have been recognized and formalized. These trends cover the aforementioned approaches, with their primary distinctions relating to analytical contexts and levels such as cultural, political, economic, and social. However, in considering the present research, both theoretically (the theory of history) and technically (methodologically), it is possible to observe another significant distinguishing feature in the fundamental assumptions of each of these approaches. This feature lies in their stance on the relationship between structure and the object of history. This research seeks to demonstrate that structuralist thought has introduced fundamental differences in historiographical approaches to the extent that it can serve as the basis for a general categorization: Structuralist Historiography/Poststructuralist Historiography. Therefore, this study attempts to explore the relationship between the famous structuralist/poststructuralist thesis and history, thereby re-examining the reasons for the evolution and diversity of historiographical methods. Thus, how is the structural idea presented and justified in historiography? Based on the concepts of the philosophy of history, what are the theoretical and practical consequences of the structuralist/poststructuralist thesis in the evolution of historiographical traditions as specialized and differentiated approaches? And where are its consequences evident in theoretical/methodological foundations? Ultimately, what is the relationship between the differentiated historiographical approaches based on structuralist thought?

Methods and Data

In the present research, a documentary method has been employed. As a qualitative approach, the documentary method involves the researcher's systematic use of documentary data to discover, extract, classify, and evaluate materials related to the research topic.

Findings

After conducting investigations centered on answering the research questions, two approaches were identified and justified: a) Structuralist history, and b) Poststructuralist history. This investigation, above all, is based on the foundations of the philosophy of history, particularly on two hypotheses: a) conformity, and b) relevance. Accordingly, the logic

governing structuralist history is related to the hypothesis of conformity, whereas the assumptions governing poststructuralist historiography have a logical relationship with the hypothesis of relevance.

According to the knowledge gained in this study, the aforementioned two approaches are recognized as the theoretical-methodological consequences of the paradigmatic shift in history parallel to the paradigmatic transformations in the humanities, marked by the positivist, interpretivist, and critical turns. Therefore, the historical paradigm is not considered an anti-positivist or exclusively interpretive approach, as is commonly understood by historical methodologists, particularly in Iran. Instead, it should be seen as a continuum, in which specific assumptions arise at each stage, thus leading to various historiographical approaches, including structuralist and poststructuralist history. Structuralist historiography, in fact, is a narrative of the play of economic (Marxist history), political (state-centered history), cultural (Annales school), or social structures that, as entities above society and humans, push history toward a distant, predetermined end. These structures determine and explain everything and every aspect of life. However, poststructuralist history is reflective, concerned with both the cultural history of current affairs and people's lives, as well as the cultural history of the formation of macro-structures. In other words, poststructuralist historiography questions the objectivity and materiality of macro-structures from the outset, attributing their formation to micro-cultural relations emerging from everyday life.

This research also claims that, based on the knowledge gained, there is no complete epistemological/methodological rupture between the two approaches of structuralist and poststructuralist historiography. Rather, since new critical history is the product of the inversion of structuralist history towards poststructuralist interests, there is ultimately a form of duality between the two. Thus, poststructuralist history is developed through the critique of structuralist history and its key assumptions (reconstructionism, objectivity, holism, surface history, structural explanation) and rethinking these premises.

Conclusion and Discussion

What has been conducted in this research, aiming to explore structuralist thought in history, is in fact an examination of the logical dimensions of this concept and its transformations for history, as well as the changes and diversity in historiographical approaches. The research was carried out based on concepts and assumptions from the philosophy of history, which ultimately led to the identification of a paradigm, the historical paradigm, that underwent two stages of transformation through an epistemological shift. At each stage, a specific understanding of history and historiography is achieved, with the

recognized duality—structuralist history/poststructuralist history—being linked to these transformations.

Ethical Considerations

Compliance with Ethical Guidelines

All sources used in this study are properly cited and referenced. Also, this article is the result of the authors' research and studies, so it is not derived from the work of the author or other authors.

Acknowledgments

The authors of the article express their gratitude for the insights provided by Dr. Mohammad Taghi Iman and Dr. Mansour Tabie.

Funding

No financial support was received for the research.

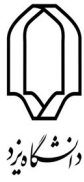
Conflicts of Interest

No conflicts of interest are declared by the authors.

Author's ORCID

Jahangir Jahangiri: <https://orcid.org/0000-0002-5427-0351>

Nasrin Mohammadi: <https://orcid.org/0009-0004-9622-315X>

دوگانه‌ای در تاریخ‌نگاری: نقش اندیشه ساختاری (ساختارگرا/پساساختارگرا) در تحول سنت‌های تاریخ‌نگاری

جهانگیر جهانگیری^{۱*}، نسرين محمدی^۲

*- دانشیار جامعه‌شناسی، بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)؛ jjahangiri@gmail.com
۲- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران؛ nava15.mohammadi@gmail.com

مقاله مروری

چکیده

زمینه و هدف: ایده ساختار همواره در مباحث تاریخ‌نگاری به‌طور جدی مطرح است اما غالباً از نقطه توجه روش‌شناسان یا حتی فلاسفه تاریخ دور می‌ماند چراکه اساساً بحث از ساختار یک چالش نظری مربوط به حوزه جامعه‌شناسی و تخصصی آن پنداشته می‌شود؛ بنابراین تحقیق حاضر بر آن بوده است تا این بار نقش اندیشه ساختاری در تحول نظریات تاریخ و تنوع شیوه‌های موجود تاریخ‌نگاری را بررسی کند.

روش و داده‌ها: این مطالعه با روش اسنادی انجام شده است. چهارچوب مفهومی تحقیق برگرفته از مفاهیم پایه در فلسفه تاریخ می‌باشد که به‌طور خاص با استخراج دو فرضیه اصلی: الف) انطباق، ب) ربط، احراز شده است. همچنین داده‌های تحقیق که با بررسی اسناد انتخاب شده جمع‌آوری گردید، صورتی روایی داشته است.

یافته‌ها: تحقیق حاضر، در نهایت دو رهیافت را شناسایی و ارائه می‌کند: الف) تاریخ ساختارگرا: مشتمل بر تاریخ اقتصادی-اجتماعی، تاریخ اجتماعی، تاریخ فرهنگی (اولیه). ب) تاریخ‌نگاری پساساختارگرا: مشتمل بر تاریخ فرهنگی جدید.

بحث و نتیجه‌گیری: تاریخ ساختارگرا بیانگر آن تاریخ واقع‌گرایانه‌ای است که با مفروضات پوزیتیویستی در تحول نخست آن نسبت می‌یابد. با این حال همواره با اثبات‌گرایی در فهم متعارف آن فاصله‌ای منطقی دارد. از سویی دیگر، تاریخ پساساختارگرا به‌طور خاص با مفروضات رهیافت انتقادی نسبت داشته و از این حیث رویه‌ای بازاندیشانه به تاریخ (رسمی) دارد.

واژگان کلیدی: تاریخ ساختارگرا؛ تاریخ پساساختارگرا؛ تاریخ واقع‌گرایانه؛ تاریخ مردم‌مدار؛ دوگانگی.

پیام اصلی: دوگانه‌ی تاریخ ساختارگرا/پساساختارگرا پیامد تحولات از درون پارادایم تاریخی است که به نوبه خود با تحولات پارادایمیک علوم انسانی در چرخش‌های پوزیتیویستی، تفسیری و انتقادی مرتبط است. به این ترتیب چرخش انتقادی تاریخ‌نگاری از رویکرد ساختاری به پساساختارگرایی را می‌توان از این طریق درک کرد.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۳

ارجاع: جهانگیری، جهانگیر و محمدی، نسرين (۱۴۰۳). دوگانه‌ای در تاریخ‌نگاری: نقش اندیشه ساختاری (ساختارگرا/پساساختارگرا) در تحول سنت‌های تاریخ‌نگاری، تداوم و تغییر اجتماعی، ۱۳(۱)، ۱۵۷-۱۸۲. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2024.20955.1096>

مقدمه و بیان مسأله

از سال‌های دهه ۱۹۶۰ موج روافزونی از گرایش‌های تاریخ‌نگاری از سبک‌های مختلف مارکسیستی، از ارتدوکس تا نئومارکسیست و مکتب انتقادی آغاز و طی دهه ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ ادامه یافت. در این سیر، رویکردهای تاریخ اجتماعی و تاریخ فرهنگی در مکتب آنال^۱، مطرح گردید (تیلور و مک‌رایلد^۲، ۱۳۹۷؛ جنکینز^۳، ۱۳۸۷؛ Burke, 2008; Hunt, 1989) و درست در برهه‌ای که گمان می‌رفت تاریخ‌نگاری به نقطه پایان نوآوری‌های خود رسیده، در نتیجه چرخش پسامدرنیستی، تاریخ فرهنگی جدید با تمرکز بر تاریخ خرد سربرآورد (Hunt, 1989: 26). این رویکرد در جدیدترین تحول خود، واکاوی نسبت تاریخ‌نگاری با قدرت، همچنین نقد کارکردهای ایدئولوژیک آن را در دستور کار قرار داده است که در تحقیق حاضر، تحت عنوان تاریخ انتقادی جدید شناخته می‌شود.

از سوی دیگر، انواعی از دسته‌بندی‌های کلی‌تر در تاریخ‌نگاری مطرح است که رویکردهای فوق‌الذکر ذیل آن شناسایی می‌شود مانند: تاریخ‌نگاری اسطوره‌ای و تاریخ‌نگاری جدید یا علمی (Iggers, 1997; Topolski, 1994; Lorenz, 2015)، تاریخ‌نگاری کلاسیک و جامعه‌شناسی تاریخی (Murphey, 1973: 29)، تاریخ‌نگاری مدرن و تاریخ‌نگاری پست‌مدرن (Atkinson, Lemon, 2003) (Iggers, 1977; 1978). امروزه در جامعه‌شناسی تاریخی انجام تحقیق، نقد، ارزیابی، شناسایی و تشخیص ابعاد نظری و فنی مطالعات انجام شده به‌طور غالب مبتنی بر این دسته‌بندی‌ها صورت می‌گیرد.

مطابق با بررسی‌های این تحقیق، تنوع در نوع‌بندی رویکردهای تاریخی با تمرکز بر ابعاد مشخصی در تحلیل: اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاست فرهنگی (قدرت) صورت گرفته است اما در ملاحظه پژوهش حاضر، چه در بعد نظری (نظریه تاریخ) و چه فنی (روش‌شناختی)، می‌توان در مفروضات اولیه و اصلی هر کدام از این رهیافت‌ها، موضعی را به ایده ساختاری ملاحظه کرد که غالباً اهمیت آن به توضیح مفروضات اصلی هر کدام از رهیافت‌های فوق‌الذکر فروکاسته می‌شود. این در حالی است که بخش مهمی از مباحث مربوط به تشخیص رهیافت‌های تاریخی با استناد به مقوله ساختاری صورت می‌گیرد مانند: ویژگی ساختاری در توصیف رویکردهای تاریخ‌نگاری اقتصادی و اجتماعی یا ویژگی خردنگاری به عنوان خصیصه فنی در رهیافت تاریخ فرهنگی جدید. بنابراین، در مباحث نظری و رایج تاریخ‌نگاری، بحث از اندیشه ساختاری در حاشیه و به مثابه یکی از ویژگی‌های فنی تحت رویکردهای فوق‌الذکر مطرح نظر است؛ در «تاریخ فرهنگی جدید» اثر مکتوب هانت (۱۹۸۹) و در «نظریه اجتماعی و تاریخ اجتماعی» اثر تیلور و مک‌رایلد (۱۳۹۷). گاه نیز جامعه‌شناسی تاریخی را یکسره جامعه‌شناسی تاریخی ساختارها می‌دانند چنان که در «بینش و روش جامعه‌شناسی تاریخی» از تدا اسکاچپول (۱۳۸۸).

از سوی دیگر، در تاریخ‌نگاری سیاسی یا کلاسیک که شرح احوال پادشاهان و حکومت‌هاست به ندرت حساسیت معرفت‌شناختی به اندیشه ساختاری در تحلیل برانگیخته می‌شود. این پژوهش بر آن است ساختارنگاری و ساختارنگاری و در سوی مخالف آن، خردنگاری و خردنگاری در تاریخ‌پژوهی یکی از ویژگی‌های تمایزبخش نظری/روش‌شناختی است. از این رو، اهمیت تز مشهور ساختارگر/پسا ساختارگر در تاریخ‌نگاری تا به آن پایه می‌رسد که برای یک بررسی تخصصی و متمرکز به متن پژوهشی از تاریخ‌نگاری فراخوانده شود تا آنگاه به جای آن که بحث از تفکر ساختاری صرفاً به مثابه یک ویژگی تحلیلی و نظری و یا روش‌شناختی برای

¹- Annal

²- Taylor & MacRaidl

³- Jenkins

رویکردهای رسمیت‌یافته آن هم به صورتی پراکنده و نامنسجم ارائه گردد، این بار صورتی منسجم، متمرکز، تخصصی و یکپارچه به خود گیرد و خود به عنوان مبنایی برای دسته‌بندی‌ای این بار کلی‌تر، شناسایی گردد تا آنجا که رهیافت‌های رایج، تحت آن شناسایی و توجیه شود به دیگر سخن معیاری باشد برای ارزیابی مطالعات تاریخی موجود.

بررسی مطالعات پیشین نیز نشان می‌دهد به تحقیق در نسبت اندیشه ساختاری با تاریخ، جز به ندرت توجه نگردیده و یا چنانچه در این باره اهتمام شده غالباً معطوف به فهم مقتضیات نظری، گاه نیز پیامدهای روش‌شناختی و فنی پس‌ساختارگرایی برای دانش تاریخ و تاریخ‌نگاری بوده است. به عنوان مثال، آگارد^۱ (۲۰۲۱) در «چالش‌های پس‌ساختارگرایی در تاریخ» به کاربرد نظریه در انجام تحقیقات تاریخی تحت نظریه پس‌ساختارگرایی می‌پردازد که خود وجوهی روش‌شناسانه دارد. کارلو (۲۰۱۰) نیز در «پس‌ساختارگرایی به عنوان پارادایم تاریخ‌نگاری» به سیر تحول نظریه پس‌ساختارگرایی به‌طور خاص در تاریخ پرداخت که با این همه بر خلاف عنوان آن، تحقیق از سطح روایی نظریه پس‌ساختارگرایی فراتر نرفته است نیز پیش از این‌ها، کلنر^۲ (۱۹۸۷) در «روایتگری در تاریخ: پس‌ساختارگرایی و پس از آن» به بررسی تأثیرات فن‌شناختی پس‌ساختارگرایی بر شیوه روایت تاریخی اقدام نموده است. اما آنچه در این تحقیق از مرور مطالعات پیشین دریافت گردید نشان‌دهنده توجه به بررسی نسبت یک فصل از اندیشه ساختاری یعنی پس‌ساختارگرایی با تاریخ و مقتضیات آن است که آن هم در حدود توضیح نظریه پس‌ساختارگرایی و تحولات آن می‌ماند و از فصل دیگر اندیشه ساختاری، یعنی رویکرد ساختارگرایی نسبت‌یابی روشن و منطقی‌ای با تاریخ صورت نگرفته است.

در باب مقوله ساختار، یک دوگانه مشهور نظری: ساختارگرا/پس‌ساختارگرا، در جامعه‌شناسی به عنوان معیاری در شناسایی و ارزیابی نظریات و مطالعات این حوزه شناخته می‌شود (سیدمن^۳، ۱۳۸۶؛ کرایب^۴، ۱۳۹۳؛ نیومن^۵، ۱۴۰۱). تحقیق حاضر در پی کاوش این تزد تاریخ‌نگاری است تا بسط این دوگانه را از حوزه جامعه‌شناسی به تاریخ (جامعه‌شناسی تاریخی) بررسی نموده و از این رهگذر چرایی تحول و تنوع شیوه‌های تاریخ‌نگاری را از نو مسأله‌مند کند. در این هدف مفروضات فلسفه تاریخ را به کار گرفته است. به این ترتیب اگر قبل از هرچیز، آگاه باشیم که «تاریخ» خود موضوع بررسی‌های نظری در سطوح بالاتری از انتزاع یعنی فلسفه تاریخ قرار دارد و آنچه از روش‌شناسی و تکنیک‌های مختلف پیرامون آن مطرح است، بر این دست مباحثات نظری مبتنی می‌گردد؛ آنگاه با فهم نظری تاریخ، گامی به جلو در روشن‌ساختن مسائل و ابهامات موجود پیرامون تاریخ‌نگاری برداشته می‌شود (Lemon, 2003:12).

بنابراین مطالعه حاضر در گام نخست باید به نظریه بازگردد، نه تبیین‌ها و تفسیرها بلکه آن بنیادهای منطقی که در فلسفه تاریخ پردازش می‌شود و استلزام‌هایی نظری/عملی برای تاریخ‌نگاری [در حوزه جامعه‌شناسی تاریخی] به دنبال دارد. این تحقیق با در نظر داشتن مبانی فلسفه تاریخ در پی پاسخ به این پرسش‌هاست: مبانی تفکر ساختاری، چگونه در تاریخ‌نگاری مطرح و توجیه می‌شود؟ مبتنی بر مفاهیم فلسفه تاریخ، پیامدهای نظری و عملی تز ساختارگرایی/پس‌ساختارگرایی در تحول سنت‌های تاریخ‌نگاری به مثابه رویکردهایی تخصصی چیست؟ و در عمل در کدام مبانی نظری/روش‌شناسانه محرز است؟

1- Aagaard
2- Kellner
3- Seidman
4- Kraib
5- Newman

تعیین می‌کند. مطابق با نظر والش پیش‌فرض‌های معرفت‌شناختی فلسفه علم تحت دو فرضیه عمومی: (انطباق و ربط) قرار می‌گیرد که پاسخ‌های مطرح به آن نظریات شناختی علم است.

الف) «انطباق»: مطابق با فرضیه انطباق یک گزاره یا اظهار وقتی حقیقت دارد که با واقعیات تطابق داشته باشد. طرفداران این فرضیه می‌گویند حقیقت به معنای تطابق با واقعیت است. مبتنی بر این فرض واقعیت به صورت آماده در طبیعت وجود دارد. محقق فقط باید آن را کشف کند (والش، ۱۳۶۳: ۸۴-۸۳). این فرضیه، در نظریه اثبات‌گرایی پیرامون علم تشخیص می‌یابد.

ب) «ربط»: این فرضیه موضوع واقعیت را منتفی نمی‌داند بلکه تفسیر تازه‌ای از آن به دست می‌دهد. در این فرض واقعیت چیزی نیست که برای خود وجود داشته باشد اعم از آن که کسی به آن توجه کند یا نه، بلکه واقعیت در اصل محصول عمل فکری است (همان: ۸۸). فرضیه ربط در رویکرد تفسیرگرایی به علوم اجتماعی مطرح است.

ب) نظریه تاریخ

نظریات درباره تاریخ به دو صورت شناخته می‌شود: ۱) نظریات هستی‌شناسانه: نظریاتی که به چستی تاریخ به عنوان یکی از عرصه‌های وجودی جهان هستی می‌پردازد؛ و ۲) نظریات معرفت‌شناسانه: نظریاتی که بر تاریخ به عنوان یکی از شاخه‌های دانش علمی تأکید دارد و بر همین اساس چگونگی دست یافتن به این نوع از دانش را توضیح می‌دهد (Lorenz, 2015: 138). بنابراین، هرگاه سخن از نظریه تاریخ است مقصود نظریات معرفت‌شناختی است. التون^۱، کار^۲، کالینگوود^۳، دیلتای^۴، هیدن وایت^۵ و ... از مهم‌ترین نظریه‌پردازان تاریخ در فلسفه انتقادی هستند.

در یک خلاصه، مسائل فلسفه تاریخ عبارت است از: ۱) چستی دانش تاریخی: آیا تاریخ با علوم دیگر کاملاً شباهت دارد یا خود دانشی منحصر به فرد است؟ ۲) یک حقیقت تاریخی چیست؟ ۳) آیا مورخان در نگارش تاریخ به اصل عینیت وفادارند یا آن که چنین امری نه تنها نادر بلکه غیرممکن است؟ ۴) هدف نهایی مورخ در تاریخ‌نگاری چیست؟ (والش، ۱۳۶۳: ۲۶-۱۸). پاسخ به این مسائل، به یک صورت‌بندی نظری از تاریخ می‌انجامد. از این رو، نظریات تاریخ در واقع پیامد منطقی یا پاسخ‌های فلسفه تاریخ است (Lorenz, 2015: 38) که به‌طور عام با نظریات شناختی علم نسبت می‌یابد. بنابراین در تحقیق حاضر، این نظریات مبتنی بر فرضیات انطباق و ربط در نظریه والش مستدل می‌گردد.

«انطباق»: در تاریخ بهتر از علوم دیگر با حقایقی سروکار داریم که ثابت بوده و تغییر نمی‌کنند. گذشته، گذشته است و می‌توان حداقل تا حدودی آن را بازسازی کرد (والش، ۱۳۶۳: ۹۱-۹۰). در این فرض تأکید بر بازسازی گذشته به تعبیر رانکه^۶؛ «همانطور که واقعاً رخ

1- Elton

2- Carr

3- Collingwood

4- Dilthey

5- Haydenwhite

6- Ranke

داده» است (نقل از کلارک^۱، ۱۳۹۸: ۲۳-۲۴). تاریخ به مفهوم سوابق رویدادهای گذشته باید با تاریخ به مفهوم ماقع مطابقت کند در غیر این صورت قلابی است (والش، ۱۳۶۳: ۹۱). در این فرض تأکید بر بازسازی است.

«ربط»: این فرضیه میان گذشته‌ای که تمام شده (در انطباق‌گرایی) و گذشته‌ای که در اکنون حاضر است تمایز قائل می‌شود. گذشته‌ای که تمام شده قابل شناخت نیست در صورتی که گذشته در تلقی دوم، شناخت‌پذیر است. یعنی اگرچه وقایع قبلاً رخ داده‌اند اما دسترسی به آن وقایع از طریق شواهدی است که در زمان حال وجود دارد. پس، گذشته تمام نشده، در اکنون ما حضور دارد و آنچه از وقایع آن باور می‌شود از طریق تعبیر و تفسیر مورخ بر این شواهد است. بنابراین حقایق گذشته محصول جریان تفکر است (همان: ۹۱-۹۰، ۹۷-۱۰۱). در این فرض تأکید بر بساخت است.

فهم تاریخ مبتنی بر هر کدام از این فرضیات، به نظریات متفاوتی از تاریخ و تاریخ‌نگاری منجر می‌شود. این تحقیق، در هدف اولیه و اصلی خود به بررسی نظری تاریخ‌نگاری با تمرکز بر اندیشه ساختاری، به‌طور مشخص ساختارگرایی/پساساختارگرایی می‌پردازد.

ج) ساختار

«ساختار» یکی از مهم‌ترین و گریزناپذیرترین اصطلاحات در واژگان علوم اجتماعی کنونی است. این مفهوم نه تنها در مکاتب هم‌نامی مانند کارکردگرایی ساختاری، ساختارگرایی و پساساختارگرایی، بلکه تقریباً در همه گرایش‌های تفکر علمی اجتماعی، حتی نظریات کنش‌پایه (Sewell, 1992: 1-2) چه در صورت مثبت (الویت نظری به ساختار) و چه منفی (تضعیف و یا واژگونه‌سازی آن) محوری است. با این حال در مورد آن هنوز یک تعریف رسمی و یک‌دست، ارائه نگردیده است.

به‌طور کلی، در مورد ساختار سه نوع ادراک در جامعه‌شناسی ارائه گردیده است: الف) الگوهای فرهنگی و یا هنجاری ثابتی که تعیین‌کننده رفتارها و چشم‌داشت‌های کنشگران فردی نیز سازمان‌دهنده مناسبات پایدار میان آنان است؛ ب) به مثابه خود مناسبات اجتماعی که در الگوی روابط اجتماعی برای وابستگی دو سویه بین کنشگران و کنش‌های آنها نیز موقعیت‌هایی که اشغال می‌کند تجسم می‌یابد؛ ج) به مثابه امری قیاس‌پذیر با ساختارهای دستور زبانی گفتار و متن است. دورکیم^۲، پارسونز^۳، سوسور^۴ به ترتیب مهم‌ترین نمایندگان ادراک فوق از ساختار می‌باشد (اسکات و لوپز^۵، ۱۳۹۱: ۸-۱۲ و ۳۰-۲۰).

رویکرد ساختاری: علی‌رغم تفاوت‌ها در مفهوم ساختار، همه آن گرایش‌ها که در تبیین‌های نظری خود به ساختار اولویت می‌دهد را می‌توان ساختارگرا خواند (Sewell, 1992: 3) و آن گرایش‌های فکری که اولویت نظری ساختار را نقد و در پی واژگونه‌سازی آن هستند به نفع سطوح غیرساختاری و خرد هستند، پساساختارگرا دانسته می‌شود (نیومن، ۱۴۰۱: ۲۳-۲۲). در علوم اجتماعی استدلال‌های ساختاری یا ساختارگرایانه تمایل دارند تا جبر علی سفت و سختی را در زندگی اجتماعی فرض کنند. در تلقی ساختارگرایان، آن جنبه‌ای از زندگی اجتماعی که ساختار دانسته می‌شود جنبه‌های دیگر را سازمان داده یا تعیین می‌کند؛ خواه طبقه باشد که سیاست راه، خواه جنسیت

¹- Clark

²- Durkheim

³- Parsons

⁴- De Saussure

⁵- Scott & Lopez

که فرصت‌های شغلی را، خواه شیوه‌های تولید که شکل‌بندی‌های جامعه را (Sewell, 1992: 2-3). در سوی مقابل یعنی پساساختارگرایی نیز در نظر داشتن چنین قدرتی برای ساختار به چالش کشیده می‌شود.

روش تحقیق

در پژوهش حاضر، از روش اسنادی استفاده شده است. روش اسنادی به مثابه روشی کیفی است که پژوهشگر تلاش می‌کند تا با استفاده نظام‌مند از داده‌های اسنادی به کشف، استخراج، طبقه‌بندی و ارزیابی مطالب مرتبط با موضوع پژوهش خود اقدام کند (Stewart & Kamis, 1984: 11). در این روش، تکنیک جمع‌آوری داده‌ها، محقق‌محور یعنی مطالعه کتابخانه‌ای و مرور اسناد نظری است. همچنین تکنیک تحلیل داده‌ها، از نوع تحلیل مضمون روایات نظری پیرامون فلسفه علم و تاریخ است.

یافته‌ها

پس از بررسی‌های انجام شده با محوریت پاسخ به سؤالات تحقیق، دو رویکرد تاریخ ساختارگرا و تاریخ پساساختارگرا شناسایی گردید. این بررسی قبل از هرچیز مبتنی بر مبانی فلسفه تاریخ، به‌طور خاص مبتنی بر دو فرضیه: الف) انطباق؛ و ب) ربط انجام شده است. به این ترتیب، منطق حاکم بر تاریخ ساختارگرا با فرضیه انطباق نسبت دارد. در مقابل، مفروضات حاکم بر تاریخ‌نگاری پساساختارگرا نسبتی منطقی با فرضیه ربط دارد.

در بررسی‌های این مطالعه، دو رهیافت فوق‌الذکر پیامد نظری-روش‌شناختی چرخش پارادایمی تاریخ به موازات تحولات پارادایمی علوم انسانی در نوبت‌های اثبات‌گرایی، تفسیرگرایی و انتقادی شناسایی شده است. بنابراین، پارادایم تاریخ‌گرا رویکردی ضدپوزیویستی و منحصراً تفسیری در نظر گرفته نمی‌شود؛ آن‌گونه که برداشت غالب روش‌شناسان تاریخی به‌ویژه در ایران است بلکه آن را در یک پیوستار در نظر می‌گیرد که در هر مرحله مفروضات معینی یافته و به این ترتیب، رهیافت‌های متنوعی را به تاریخ‌نگاری سبب شده است. تاریخ ساختارگرا و تاریخ پساساختارگرا از جمله آن است.

۱) ساختارگرایی در تاریخ

رهیافت ساختاری به تاریخ را می‌توان در صورت ابتدایی آن در تاریخ سیاسی (تاریخ حکومت‌ها، جنگ‌ها و پیروزی‌ها و ...) ردیابی نمود. اما پس از پیوند تاریخ و جامعه‌شناسی، در جامعه‌شناسی تاریخی صورت مشخص‌تری به خود گرفته است (Murphey, 1973; Hunt, 1989). جامعه‌شناسی در رویکرد مدرن، مجموعه‌ای ناهمگون از نظریات است که علی‌رغم نقاط اشتراک و تفاوت، تأکید آن بر ساختارهای کلان، تأثیر تعیین‌کننده آن بر کنشگران و روابط اجتماعی است (ریترز^۱، ۱۳۷۹: ۵۶۶، ۳۸۷، ۱۰۳-۱۰۴ و ...). این ساختارها در دو سطح عینی و ذهنی مطرح‌اند. عینی: تأکید بر مواردی همچون طبقه، قومیت، جنسیت، آنگاه که مبنای تبعیض قرار می‌گیرد (تیلور و مک رایلد، ۱۳۹۷: ۱۵۳)؛ ذهنی: تأکید بر ساختارهای نامرئی حاکم بر روابط انسانی مانند: فرهنگ عمومی، دین، ناخودآگاه جمعی و ... (ریترز، ۱۳۷۹: ۵۴۳، ۵۴۵، ۵۵۰).

^۱- Ritzer

تاریخ نیز در پیوند نخستین با جامعه‌شناسی به طرح پرسش‌هایی درباره ساختارها یا فرآیندهای اجتماعی کلان پرداخته است. از این رو، جامعه‌شناسی تاریخی در ابتدا بر آن بود تا ابعاد متنوع و مشخصی از ساختار اجتماعی و الگوهای تغییر و تحول را برجسته کند (اسکاکپول، ۱۳۸۸: ۸). تاریخی که از این رهگذر به دست می‌آید، ساختارنگار است. به این معنی، دانش تاریخ به کاوش ریشه‌ها و علل رخدادهای گذشته در کلان ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی گرایش یافت. این گرایش در مجموعه‌ای از رهیافت‌های تخصصی و رایجی که رویکردی کلان در تاریخ‌نگاری دارند قابل ملاحظه است، مانند:

تاریخ اقتصادی-اجتماعی: این رویکرد مبتنی بر مارکسیسم است که خود طی دو مرحله تحول یافته است: الف) تاریخ‌نگاری مبتنی بر مارکسیسم اردوکس؛ فهم تاریخی پدیده‌ها با در نظر داشتن تأثیرات علی زیربنا (جامعه طبقاتی) بر روبنای سیاسی و فرهنگی. دیگر حوزه‌های زندگی بازتاب ساختار اقتصادی است (تیلور و مک‌رایلد، ۱۳۹۷: ۲۸-۲۱؛ Hunt, 1989: 14؛ و ب) متأثر از تنش میان فرهنگ‌گرایی و اقتصادگرایی در بطن نظریه مارکسیستی در مورد تاریخ نیز علاقه فزاینده‌ای به تأکید بر روبنای سیاست و فرهنگ شکل گرفت. اگرچه روبنا سهم بیشتری در تبیین‌های تاریخی یافت. با این حال، زیربنا تعیین‌کننده نهایی است (Burke, 2008: 25).

تاریخ اجتماعی: در نیمه دوم قرن نوزدهم به دلیل آنچه پیامدهای انقلاب صنعتی نامیده می‌شود، مسائل جدیدی به کانون توجه مورخان راه یافت. آن‌ها خواستند تا در ابعاد جدیدی به تاریخ بپردازند. در این زمینه تحت تأثیر نظریات اجتماعی قرار گرفتند که در آن برهه، به این مسائل می‌پرداخت و دورکیم پیشگام آن بود (Bentley, 1999: 87). از این رو، تاریخ اجتماعی از تاریخ اقتصادی جدا شد و مورخان در پی فهم ساختارهای جامعه و تأثیر آن بر زندگی انسان برآمدند (تیلور و مک‌رایلد، ۱۳۹۷: ۵۶). نرخ جمعیت، خانواده، جنسیت، نابرابری‌های اجتماعی و ... به موضوع‌های مورد مطالعه تاریخ راه یافت (تیلور و مک‌رایلد، ۱۳۹۷: ۵۲).

تاریخ فرهنگی (اولیه): از نسل سوم مکتب آنال، تاریخ به سمت فرهنگ چرخش یافت. تاریخ فرهنگی در پی فرهنگی‌دیدن تاریخ است (Hunt, 1989: 20-40). فرهنگ‌پژوهی در تاریخ با تحقیق بر چارچوب‌های ذهنی جمعی و تأثیرات روان‌شناختی جمعی بر زندگی آدمیان در گذشته، سروکار دارد؛ پس به دنبال فهم ذهنیت‌های نظام‌یافته حاکم بر جوامع انسانی، پیشرفت عقل بشری، تحولات آن و ... است (تیلور و مک‌رایلد، ۱۳۹۷: ۵۸).

بررسی این تحقیق در مضمون رویکردهای فوق به استخراج سه محور کلی و مشترک انجامیده است: الف) پرداختن به فرآیندهای بزرگ و عمومی؛ ب) تأکید بر خصلت مستقل و تعیین‌گر ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی که منطبق واقع‌گرایی را یادآور می‌شود؛ ج) پرداختن به کلیت ساختارمند جوامع گذشته. در تحلیل انجام شده مبتنی بر فرضیات تحقیق: کلیت‌گرایی، واقع‌گرایی و فهم ساختارنگارانه از تاریخ جوامع، با فرضیه انطباق، به‌طور خاص مبانی اثبات‌گرایی نسبت می‌یابد.

۱-۱. اثبات‌گرایی

فلسفه‌ای پیرامون علوم اجتماعی که ابتدا در خدمت علوم طبیعی عمل نموده است (والش، ۱۳۶۳: ۳۸) و نخستین بار توسط آگوست کنت ارائه گردید. مهم‌ترین اصول اثبات‌گرایی در مفاهیم هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی مطرح است: الف) هستی‌شناسی: ۱-دنیای اجتماعی شبیه دنیای طبیعی است؛ ۲-موجودیت جهان اجتماعی اساساً مادی و بالاتر از آگاهی انسان که امری ذهنی است قرار دارد؛ ۳- رفتار انسان تحت روابط نهادی در جامعه تعیین می‌شود و بر این اساس، رفتار فردی تحت نیاز نهادها شکل گرفته و ابراز می‌شود (ایمان،

۱۳۹۱: ۵۵؛ ب) معرفت‌شناختی اثبات‌گرایی بر وحدت روش‌شناسی علوم اجتماعی و طبیعی تأکید دارد: ۱- کشف و احراز امور واقع؛ ۲- تدوین قوانین عام از وقایع احراز شده و در تحول بعدی آزمون قوانین موجود (Collingwood, 1973: 35-37; Murphey, 1973: 35-37; Tucker, 2004: 95-96; 1993: 126).

مهم‌ترین مفروضات معرفت‌شناختی در اثبات‌گرایی عبارت است از: ۱) شناخت دنیای اجتماعی به صورت تجربی امکان‌پذیر است؛ ۲) تنها از پدیده‌هایی که به‌طور مستقیم قابل مشاهده باشند می‌توان به معرفت معتبر دست یافت؛ ۳) وظیفه علم نمایش روابط علی است که از طریق کمی‌سازی الگوها و نظم‌های موجود در رفتار انسان امکان‌پذیر است؛ ۴) هدف اصلی اثبات‌گرایی کشف روابط علی بین پدیده‌های قابل مشاهده است (ایمان، ۱۳۹۱: ۵۶). اثبات‌گرایی در آغاز به صورت تجربه‌گرایی ناب، سپس به قیاس‌گرایی تمایل یافت. این چرخش معرفت‌شناختی در هر مرحله از نفوذ آن به تاریخ با گرایش به تاریخ‌نگاری ساختاری همراه بوده است.

۱-۱-۱. تجربه‌گرایی در تاریخ

در وجه هستی‌شناسی، جهان از هستی‌هایی مادی تشکیل شده است و در وجه معرفت‌شناسی، قائل به آن است که شناخت ما از جهان صرفاً به واسطه تجربه حسی و مشاهده مستقیم کسب می‌شود که در نهایت، به تدوین قانونی عام می‌انجامد (بنتون^۱، ۱۳۹۱: ۱۹-۲۱، ۳۸-۳۹). هیچ‌گونه دخالت ذهنی روا نیست. این درک مبتنی بر استدلال استقرای سطحی قرار دارد که بر طبق آن، علم با مشاهده و کشف پدیده‌ها آغاز می‌شود (بلیکی، ۱۳۹۳: ۱۳). پس از آن، شناخت قانون پدیده‌ها را قادر می‌سازد تا رخدادهای آتی درباره پدیده‌ها از این نوع را پیش‌بینی کنیم (بنتون، ۱۳۹۱: ۳۹؛ بلیکی، ۱۳۹۴: ۳۸). در اینجا منطق تبیین و پیش‌بینی یکی است.

در تاریخ موضوع شناخت، دنیای گذشته است که دسترسی مستقیم به آن مقدور نیست. پذیرش منطق تجربه‌گرا در تاریخ باعث می‌شود تا آثار و شواهد به‌جامانده از دوره‌های پیشین (بناها، کتیبه‌ها، سکه‌ها و ...) تجسم جهان گذشته در نظر گرفته شود. پس برای مطالعه تجربی آن کافی است به شواهد و مدارک رجوع شود (کار، ۱۳۷۸: ۳۵). با در نظر داشتن این فرض، معرفت‌شناسی تاریخی بر کشف و بازسازی رخدادهای گذشته تأکید دارد (Atkinson, 1978: 11-12). این خود دلالت بر درکی واقع‌گرایانه از هستی گذشته دارد؛ گذشته یک هستی مستقل و خارجی است (نقل از مضمون: والش، ۱۳۶۳: ۹۰-۹۱).

تاریخ‌نگاری علمی نخستین بار بر اساس منطق تجربه‌گرایی محض طرح گردید (کار، ۱۳۷۸: ۳۴). که طبق آن، دست‌یافتن به معرفت تاریخی مشروط به کشف رخدادها و امور واقع است. از این رو، در عمل، وظیفه مورخ، گردآوری انبوهی (گاه بی‌شمار) از موارد به دقت الک‌شده تعیین گردید. در این نظر، میدان تحقیق نامتناهی و بهترین مورخان اساتید جزئیات هستند (Collingwood, 1993: 126-127) که محصول نهایی تحقیق آنان مفصل‌نگاری است که هگل آن را تاریخ دست اول دانسته است (هگل، ۱۳۸۵: ۱۴-۱۳). رانکه و فریدمن، مهم‌ترین متعهدان تاریخ تجربه‌گرا هستند. اما طبق منطق اثبات‌گرایی، احراز وقایع مشاهده‌پذیر تنها ماده خام چیزی مهم‌تر یعنی کشف روابط علی میان وقایع به شمار آمد. از این رو، در تحول بعدی، مطالعه تاریخی نه صرفاً در پی کشف، بلکه بر دست‌یافتن به قوانین عام تمرکز یافت (Collingwood, 1993: 127-128). این‌گونه تاریخ در نظرگاه هگل تاریخ اندیشیده است زیرا مستلزم تحلیل نسبت میان داده‌هاست (هگل، ۱۳۸۵: ۱۴).

¹ Benton

۱-۲. قیاس‌گرایی در تاریخ

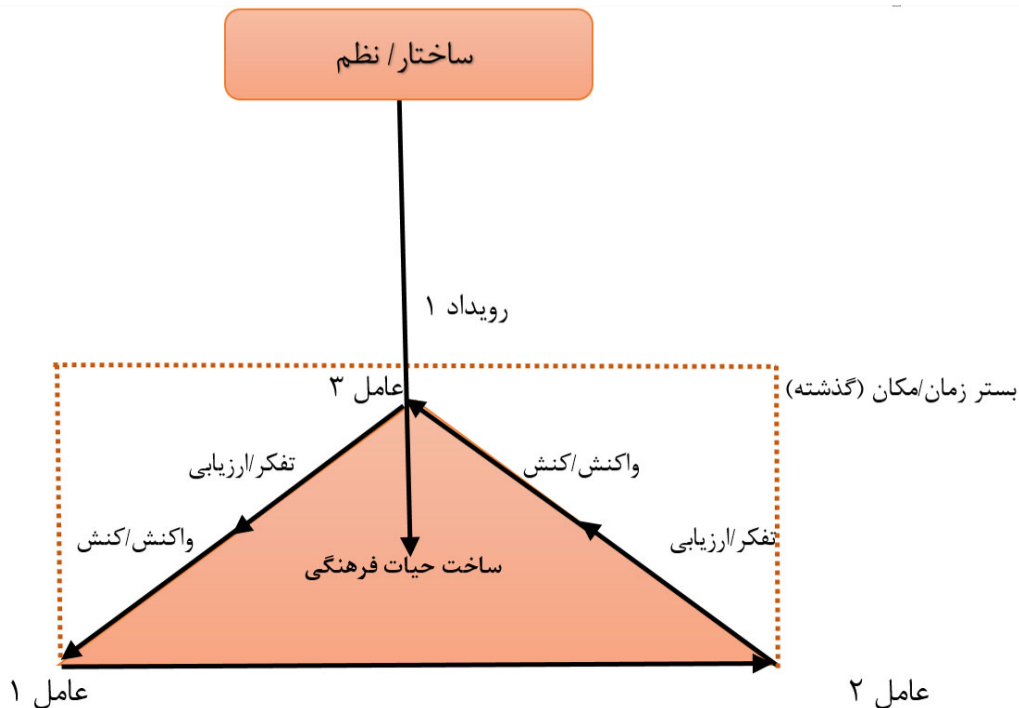
در قیاس‌گرایی، تأکید بر استخراج قوانین نظری جای خود را به بررسی و آزمون‌پذیری این قوانین داد (بنتون، ۱۳۸۴: ۴۱-۴۰). در حالی که استقراء‌گرایان برای تأیید تعمیم‌هایشان همواره در جستجوی شواهد هستند؛ تجدیدنظرطلبان به دنبال ارزیابی این قوانین یا ابطال آن با استفاده از شواهد بودند (بلیکی، ۱۳۹۵: ۲۶۳-۲۶۵؛ بنتون، ۱۳۸۴: ۴۱).

این جریان متأثر از عقل‌گرایی انتقادی در منطق‌قیاسی است. منطق‌قیاسی غالباً با عنوان فرضی-قیاسی شناخته می‌شود که بر طبق آن، تحقیق نه با مشاهده که با پاسخ‌های فرضی یا احتمالی شروع می‌شود (بلیکی، ۱۳۹۴: ۱۰۲). این پاسخ‌ها از نظریات یا قوانین پیشین استخراج می‌گردد (بنتون، ۱۳۸۴: ۴۳-۴۲). پس به دنبال تبیین مسأله‌ای بر اساس نظریه موجود یا پرورش نظریه‌ای جدید از رهگذر آزمون نظریات پیشین است (بلیکی، ۱۳۹۴: ۱۰۲). همچنین به جای تعمیم‌های جهانی، این بار تعمیم‌های علی با ویژگی نسبی ارائه می‌گردد. نفوذ منطق‌قیاس به تاریخ‌نگاری موجب شد تا به تبیین پدیده‌های تاریخی، نه در سطحی عام بلکه نسبی و به جوامع هدف، اختصاص توجه شود. به این معنی، هر تبیین تاریخی تنها می‌تواند گزاره‌ای خاص درباره‌ی موردی خاص باشد، نه آن که همه‌ی جوامع را در برگیرد. این استدلال برای تاریخ به این صورت است: وجود مجموعه‌ای از علل: A، B و C؛ در شرایط A باعث شده تا رخداد C در مورد D به وجود آید (Murphey, 1973: 68). از سوی دیگر، تاریخ‌نگاری به سوی کاربرست نظریات یا قوانین عام از حوزه‌های علمی دیگر مانند: جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، مردم‌شناسی و ... تمایل یافت و نظریه‌آزمایی در باب مسائل گذشته، یکی از علایق تاریخ‌نگاری گردید. به این ترتیب یک گزاره در صورتی تأیید می‌شود که شواهد تاریخی به دست آمده با آن سازگار باشد تا به صورت موقت پذیرفته شود (همان: ۶۹-۶۸).

۱-۲. تاریخ ساختارگرا

پس از نفوذ اثبات‌گرایی، در علوم اجتماعی نوعی تفکر کلان در مورد جامعه و مسائل آن غالب شد که به تعبیر جان هایم با یک واقع‌گرایی سفت و سخت همراه بود (Bentley, 1999: 51). پس طبیعی است که پرداختن به کلیت‌های ساختاری و به صورت از بالا، از گرایش‌های اولیه و اصلی علوم اجتماعی تحت منطق اثبات‌گرایی باشد (Stanford, 1998: 147). تاریخ‌نگاری علمی نیز تحت نفوذ مفروضات اثبات‌گرایی در اواخر قرن نوزدهم ابتدا به ساختار اقتصادی سپس جامعه و فرهنگ تمایل یافت (Bentley, 1999: 52-84). اگرچه با نفوذ مفروضات ساختارگرایانه زبان‌شناسی (ساختارهای زبانی) به جامعه‌شناسی تاریخی، علایق ساختارگرایانه در تاریخ‌نگاری تحکیم اما سهم بیشتر آن مربوط به ظهور تاریخ پسا‌ساختارگرایانه به عنوان رویکردی انتقادی و ساختارشکنانه در تاریخ بوده است. به این ترتیب، در تبیین‌های تاریخی، کلیت (جامعه و نهادها) و نه اجزاء تشکیل‌دهنده، مد نظر قرار گرفت (Stanford, 1998: 147).

در چنین تاریخی، گرایش به شناخت جوامع گذشته مبتنی بر کل‌های ساختاری (اقتصاد، فرهنگ، دولت و ...) و تأثیرات آن بر زندگی انسان گذشته است. با این همه، تاریخ‌نگاری ساختاری هیچ‌گاه رویکردی قطعاً و به‌طور مستقیم اثبات‌گرایانه نبوده است؛ چراکه اساساً موضوع دانش تاریخ از دسترس تجربه مستقیم خارج است. پس همچنان که تحقیق حاضر نشان می‌دهد، در آغازین مرحله علمی شدن تاریخ، منطق حاکم بر آن، یک پوشش شبه‌پوزیتیویستی داشته که اکنون در تاریخ‌نگاری ساختاری به جا مانده و به‌طور مشخص در مبانی آن، عینیت، واقع‌گرایی، بازسازگرای، علیت، کل‌گرایی، عینی‌گرایی، قابل‌پیگیری است.

شکل ۱- تاریخ‌نگاری ساختارگرا

۲) تاریخ پس‌ساختارگرا

نظریاتی که با پسا، توصیف می‌شوند مانند: پسا-مدرنیسم و پسا-ساختارگرایی در تضاد یا مخالفت کلی با رویکرد پیشین نیست بلکه این جدایی (پسا)، نتیجه یک درگیری دیالکتیکی با رویکرد پیشین و برآمدی انتقادی از آن است (Caplan, 1989: 262). در یافته تحقیق حاضر نیز تاریخ پس‌ساختارگرا نه در تقابل کلی با تاریخ ساختارگرا بلکه در نسبتی انتقادی و دیالکتیکی با آن است. تاریخ ساختاری را به طور کلی انکار نمی‌کند بلکه قائل به بازاندیشی آن است. بر این اساس، تاریخ پس‌ساختارگرا از درون مفروضات پست‌مدرنیستی به تاریخ برآمده همچنان که رویکرد پس‌ساختارگرا از پست‌مدرنیسم.

۲-۱. پس‌ساختارگرایی در تاریخ

پس‌ساختارگرایی، در نقد مدرنیته و مبانی عقل روشنگری ارائه گردید. انکار نقطه مرکز، تأکید بر تنوع و تفاوت‌ها، به چالش کشیدن کلان روایت‌های نظری، انکار تکامل‌گرایی عقل روشنگری از جمله مشخصات نظری آن است (نیومن، ۱۴۰۱: ۲۲-۲۱؛ کرایب، ۱۳۹۳: ۲۲۶، ۲۳۸، ۳۴۰). پست‌مدرنیسم همچنین یک نظریه درباره تاریخ به شمار می‌رود که: (۱) طرح فراروایت‌های نظری از تاریخ را رد می‌کند؛ (۲) از دوره‌بندی‌های تاریخی مبتنی بر عقل تکامل‌گرایی روشنگری اجتناب کرده و گذشته را در اجزاء و قطعاتی ناهمگون در نظر می‌گیرد؛ (۳) از تمایز میان زبان و جهان ساختارشنی می‌کند (Topolski, 1994: 88-93)، بر همین اساس، تاریخ برساخته‌ای زبانی یا بینامتنی در نظر گرفته می‌شود که مورخان برمی‌سازند (جنکینز، ۱۳۸۶: ۷۳).

پساساختارگرایی با چیزی که در اندیشه پست‌مدرن، وضعیت پسامدرن توصیف می‌شود، درگیر و به آن پاسخ می‌گوید. پاساختارگرایی محصول تعامل خلاق و انتقادی با سلف خود یعنی ساختارگرایی در زبان‌شناسی است. ایده کانونی ساختارگرایی آن بود که واقعیت از طریق زبان ساخته شده است. ما خودمان و جهان پیرامون‌مان را تنها از طریق ساختارهای زبانی بیرونی که معنا را تعیین می‌کند درک می‌کنیم (نیومن، ۱۴۰۱: ۲۱-۲۰). پاساختارگرایی، ساختارگرایی را به خودی خود رد نمی‌کند بلکه ایده بنیادین آن در مورد نقش زبان در شکل‌گیری ذهنیت‌های فردی و نهادهای اجتماعی را برگرفته و به آن صورتی رادیکال می‌دهد (سیدمن، ۱۳۸۶: ۲۲۱).

به دیگر سخن، این بینش ساختارگرایی که هویت‌ها به‌طور گفتمانی و از راه مناسبات بین‌زبانی ساخته می‌شود را برگرفته اما به ذات‌باوری آن باز نمی‌گردد (نیومن، ۱۴۰۱: ۲۴). بنابراین، اگر ساختارگرایی قصد داشت الگوهای زبانی و نظم اجتماعی را کشف کند، پاساختارگرایی نشان می‌دهد هر ادعای شناسایی یا توجیه یک نظم، جامعه، یا اخلاق بر اساس چیزی فراتر از سنت‌ها و اجتماعات با شکست روبرو است (سیدمن، ۱۳۸۶: ۲۲۱). در میان مؤلفان ساختاری آنچه مشترک است تأکید بیش از اندازه بر ساختارهای شالوده‌ای و ناچیزش‌مردن سوژه کنشگر و یا حتی کنار گذاشتن اهمیت آن است، پس قدرت عاملیت به ساختار نسبت داده می‌شود (بتتون، ۱۳۸۴: ۲۹۸). اما در پاساختارگرایی، هیچ ساختار خودبسنده و ثابتی وجود ندارد که سوژه‌های انسان را تعیین کنند. این ساختارها از درون ناپایدار است (نقل از مضمون؛ نیومن، ۱۴۰۱: ۲۴).

کاربست منطقی پاساختارگرا در مورد تاریخ به درگیری انتقادی با تاریخ ساختاری منجر می‌شود که پیامد منطقی آن از این قرار است: (۱) تاریخ خود یک ساختار زبانی یا گفتمان است که حقیقی را در مورد جامعه و سوژه‌های انسانی تولید می‌کند اما این گفتمان متزلزل است. همواره در حال تجزیه و بازتدوین است. به این ترتیب هیچ تاریخ ثابت، قطعی و واقعی وجود ندارد (جنکینز، ۱۳۸۶: ۷۸-۷۲)؛ (۲) در نتیجه نفی ذات‌باوری ساختارگرا، پاساختارگرایی هرگونه گرایش به واقع‌گرایی ساختاری در تاریخ را انکار می‌کند. وقایع گذشته محصول ساخت و سازهای انسانی در سطح خرد و نه ساختارهای فرآیندی است؛ و (۳) در پاساختارگرایی متأثر از مرجع پست‌مدرنیستی آن، اصل وحدت گذشته رد و بر جزئیت و تکه‌گی دوره‌های آن تأکید می‌شود. «رویکرد تاریخ فرهنگی جدید» را می‌توان زیر شاخه نظری/روش‌شناختی در تاریخ پاساختارگرا دانست.

رهیافت «تاریخ فرهنگی جدید» در مطالعه‌ی پدیده‌های تاریخی به جای پرداختن به کلان‌ساختارهایی همچون: دولت، طبقه، شیوه‌ی تولید، وجدان جمعی و ... بر فرایند تولید معنا، احساسات، ذهنیت‌ها نیز به‌طور کلی بر زندگی روزمره تمرکز دارد. این رویافت به دنبال بررسی و مطالعه آن واقعیت‌های تاریخی است که فراموش شده است. به دیگر سخن، این رویافت در پی دیده‌شدن آن وقایع، رخدادها یا گروه‌هایی (اقلیت) است که در تاریخ ساختاری کوچک یا غیرمهم شده و از این رو به حاشیه رفته است تا سپس آن را به متن روایت تاریخی بیاورد (Burke, 1997: 6 Hunt, 1989: 26). بررسی‌های این مطالعه در نهایت به این استدلال انجامید که تاریخ‌نگاری پاساختارگرا طی دو مرحله از تحول‌شناختی، رویافتی: الف) خرد (خردانگار-خردنگار)؛ ب) انتقادی است.

۲-۱-۱. تاریخ پاساختارگرا: تاریخ خرد

از آنجا که اساساً چیزی به نام تاریخ واقعی وجود ندارد و تاریخ از اساس خود یک شکل‌بندی گفتمانی است و نیز از آنجا که تاریخ ساختارگرا به مثابه این گفتمان نظری، تاریخ ساختارهای فرادستی است که کنشگران انسانی را از صحنه تاریخ بیرون رانده یا تضعیف

کرده باید مورد بازاندیشی قرارگیرد. چون جهان اجتماعی نتیجه روابط فرهنگی (ساخت و سازهای معنایی) است، پس باید به جای کاوش گذشته در فرآیندهای کلان، به فرهنگ در معنای وسیع زندگی روزمره بپردازد. پرداختن به چرایی امور و واکاوی ریشه‌ها یا علت‌های بزرگ مانند صنعتی‌شدن، افزایش انتظارات اقتصادی و یا هنجارهای سنتی طبقه متوسط تضعیف گردیده تا این بار توجهی جدید به انسان گذشته شود (Iggers, 1997: 45). در اهتمام جدید موارد جستجو شامل احساسات، افکار و اعمال انسان‌هایی است که در گذشته زندگی می‌کنند. به تعبیر دیلتای مهمترین شخصیت نظری این رویکرد؛ در تاریخ، انسان (مورخ) با انسان (مردم گذشته) سروکار دارد. حقایق گذشته ذهنی است و هدف مورخان، فهم تاریخی است که خود در مقابل تبیین (علی) قرار دارد (Lorenz, 2015: 135). تاریخ پساساختارگرا در فهم خردانگاران از تاریخ، با فرضیه ربط، به‌طور خاص موضع تفسیرگرایی در باب علوم اجتماعی نسبت دارد.

تفسیرگرایی: الف) هستی‌شناسی: واقعیت حاصل ساخت و ساز کنشگران انسانی است (بلیکی، ۱۳۹۳: ۱۹۵). آنها به‌طور پیوسته درگیر تفسیر و بازتفسیر دنیای خود، موقعیت اجتماعی، کنش‌های خود، دیگران و ... هستند (بلیکی، ۱۳۸۹: ۱۶۳). بنابراین، در هستی‌شناسی تفسیری رفتار انسان توسط ساختارها تعیین نمی‌شود بلکه آنان قادر به تفسیر دنیای اجتماعی‌اند (ایمان، ۱۳۹۱: ۵۵؛ و ب) معرفت‌شناسی: ۱- شناخت جهان بشری با فهم فرآیند ساخت واقعیات اجتماعی توسط انسان‌ها سروکار دارد. بنابراین محقق باید وارد دنیای اجتماعی روزمره شود و آن شیوه‌هایی که مردم از نظر ذهنی جهان اجتماعی را خلق می‌کنند، فهم کند. بنابراین محور شناخت، رفتار و نیات افراد در بستر زندگی روزمره است؛ ۲- از آنجا که تأکید بر نهادها جای خود را به تمرکز بر فرآیندهای تفسیری در تعاملات انسانی می‌دهد، هدف علوم اجتماعی، دیگر نه تبیین علت‌ها، بلکه فهم عمیق فرآیندها در سطوح خرد، سرانجام، بازتوصیف آن در مفاهیم و نظریات است؛ ۳- از سوی دیگر مرکزیت‌یافتن رویه‌های تفسیری به انکار عینیت می‌انجامد (بلیکی، ۱۳۹۱: ۱۹۶-۱۹۵؛ بلیکی، ۱۳۸۹: ۱۶۴-۱۶۳؛ ایمان، ۱۳۹۱: ۵۶-۵۵). دفاع فلسفی از دوگانه علوم طبیعی و علوم اجتماعی (تاریخ) مبتنی بر مفروضات تفسیرگرایی به‌طور رسمی با تلاش‌های دیلتای و دارسین^۱ آغاز، توسط ویندرلیند^۲، ریکرت^۳، کالینگوود، هیدن وایت، ریکوتر^۴ و ... ادامه یافته و در نسخه اخیر آن در خوانش‌های انتقادی مطرح است (فوکو^۵، دریدا^۶ و ...).

۲-۱-۲. تاریخ پساساختارگرا: تاریخ انتقادی جدید

پساساختارگرایی در اصل رویکردی انتقادی است که طرح رسمی آن در این گرایش به درگیرشدن با قدرت باز می‌گردد. به عبارت دیگر، از این موضع که پدیده‌ها یک ساخت زبانی دارند به سوی این ادعا که زبان از اجزاء قدرت است تحول می‌یابد. بنابراین در تاریخ از نوع پساساختارگرایانه نیز دانش تاریخ به مثابه یک ساخت زبانی (گفتمانی) است که فهم مشخصی را از گذشته برمی‌سازد که به سازوکارهای قدرت متصل است. به تعبیر پوستر، «در جهان مدرن اشکال مشخصی از گفتمان‌ها وجود دارند که با ساختارهای سلطه آمیخته شده‌اند و در جهت تحقق و مشروعیت‌بخشیدن به استیلاء، نیرویی فرهنگی به شمار می‌آیند (Poster, 1997: 3)». جنکینز بر آن است که تاریخ یکی از این گفتمان‌هاست؛ حقیقت‌ساز و نه حقیقت‌یاب است، با استراتژی طرد و سرکوب، سوژکتیویته‌های خویش را ایجاد می‌کند. در

¹- Darcin

²- Winderleband

³- Richert

⁴- Ricoeur

⁵- Foucault

⁶- Derrida

این دریافت تاریخ همواره برای کسی است و هیچ‌گاه بی‌طرف نبوده است (جنکینز، ۱۳۸۶: ۷۳). کاربست پساساختارگرایی در تاریخ به معنی آن است که باید خصیصه سازه‌گرایانه تاریخ، منتفعان و طردشدگان آن آشکار و نقد شود تا از آن پس عینیت و اقتدار آن شکسته شود. استدلال این تحقیق آن است که چنین فرضی به آن اصل مرکزی در پساساختارگرایی یعنی واسازی بازمی‌گردد. پس در شکل‌گیری تاریخ از نوع پساساختارگرا به استراتژی واسازی نقشی مرکزی می‌دهد و با مانسلو در این باره همراه است: «برخلاف ساختارگرایان که رویدادها را نتیجه سرشت ساختاری آن‌ها می‌دانند، واسازی، تاریخ را با همه گروه‌ها و زیرگروه‌های فرهنگی اجتماعی و ... بهم می‌آمیزد (Munslow, 1997: 63)».

از آنجا که واسازی یک نگرش/عمل‌رهای بخش است هرگونه امور مسلم کهن را دور می‌ریزد و کسانی که از آن بهره گرفته‌اند را افشا می‌کند (از مضمون جنکینز، ۱۳۸۶: ۱۰۲). بنابراین تاریخ پساساختارگرا از رهگذر نقد تاریخ ساختارگرا ضرورت طرح یافته است. تا این بار، توده‌هایی که صدایشان در تاریخ فرداستان خاموش شده به متن فراخوانده شوند. این رهیافت به نوعی از «پساتاریخ» در نقل کاپلان (Caplan, 1989: 263) یا در ادبیات این پژوهش، پایان تاریخ [واقعی] می‌رسد. تاریخ پساساختارگرا در این فهم به‌طور اجتناب‌ناپذیری یک رهیافت انتقادی در تاریخ است. بنابراین در استدلال این تحقیق تاریخ انتقادی با نقد تاریخ ساختارگرا و اقتدار آن مطرح است.

در تاریخ انتقادی، تاریخ اساساً یک گفتمان معضل‌زا و متغیر است که علی‌الظاهر راجع به وجهی از جهان یعنی گذشته است و توسط گروهی از مورخان حقوق‌بگیر با استفاده از روش‌های تثبیت‌شده علمی تولید می‌شود اما در عمل، با گستره متنوعی از پایگاه‌های قدرت هم‌خوانی دارد که در تمامی لحظات حضور داشته و به ساخت و توزیع معانی در راستای یک طیف غالب-حاشیه‌ای می‌پردازند (جنکینز، ۱۳۸۷: ۱۰۴). گویی تاریخ ابزار ایدئولوژیک یا نیروی فرهنگی نهادهای قدرت بوده و در جهت منافع و ارزش‌هایی خاص تنظیم می‌شود (Poster, 1997: 3-4).

در این میان، برخی گروه‌ها به نفع برخی دیگر، منفی‌بازنمایی می‌شوند، بسیاری نیز حذف یا به حاشیه می‌رود مانند: زنان، سیاهان، تهیدستان، بیکاران و ... (جنکینز، ۱۳۸۷: ۷۳). حال اگر تاکنون ساختارها که در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، سوژه فعال گفتمان تاریخ بوده است، اقتدار آن به زیر کشیده شود، رهیافتی دیگرگونه در تاریخ‌نگاری طرح می‌گردد. به دیگر سخن، حال که همه چیز در سطح زبان ساخته می‌شود که آن نیز با سازوکارهای قدرت در آمیخته، پس باید تاریخ همواره نقد گردد و با ورود سوژه‌های جدیدی که تا پیش از این طرد شده است، تاریخ فراموش شده بر تاریخ مرکز بشورد و به متن آید. در خوانش دریدایی این همان واژگونه‌گی است که این بار در تاریخ‌نگاری طرح می‌گردد. در ردیابی کاوش منطق حاکم بر این رهیافت، استدلال پژوهش حاضر آن است که تاریخ پساساختارگرا در خصیصه انتقادی آن با دلالت‌های هستی‌شناختی/معرفت‌شناختی در «پارادایم انتقادی» نسبتی منطقی دارد.

پارادایم انتقادی: الف) هستی‌شناسی انتقادی: هستی‌شناسی نظریه انتقادی با تفسیرگرایی وجوه اشتراک بیشتری دارد؛ جهان عالمی از امور واقع و مستقل از انسان نیست بلکه امور واقع از پیش تفسیر شده است (بلیکی، ۱۳۹۵: ۱۹۶). انسان‌ها، فاعل‌هایی آزاد و خودمختار هستند که قادر به خلق و کنترل زندگی خود هستند؛ به شرطی که جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند فاقد از خود بیگانگی باشد (بلیکی، ۱۳۹۵: ۱۲۸-۱۲۹). اما تحت آگاهی کاذب از انسان‌ها سوژه‌هایی مطیع ساخته می‌شود تا در راستای اهداف از پیش تعیین‌شده‌ای حرکت کنند و کنترلی بر کنش‌هایشان نداشته باشند. در پس این آگاهی، منافع قدرت نهفته است. پس باید ماهیت سلطه و شیوه‌هایی که طی

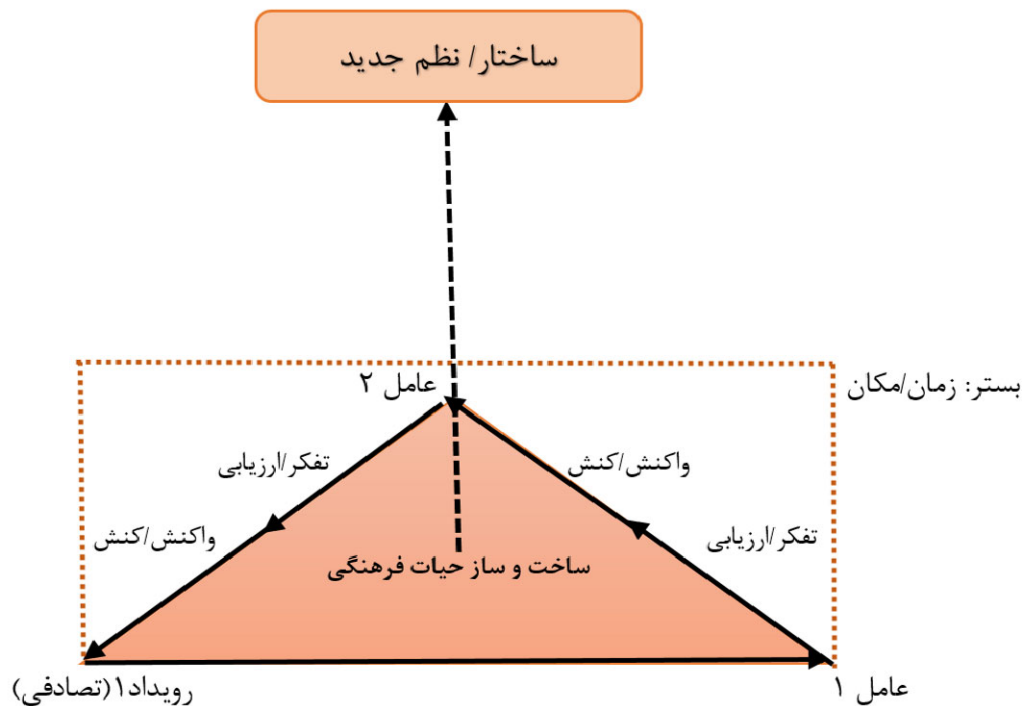
آن چنین خودفهمی‌ای در افراد ساخته می‌شود افشا و به چالش کشیده شود (بلیکی، ۱۳۹۴: ۱۸۲-۱۸۰). برای این کار نیازمند شناختی عمیق‌تر از چیزی است که در نظریه اثبات‌گرایی توجیه می‌شود. ب) معرفت‌شناسی انتقادی؛ منطق انتقادی در تأکید بر دوآلیسم علوم طبیعی/علوم اجتماعی با تفسیرگرایی همراه است اما با تأکید بر علایق شناختاری از تفسیرگرایی در می‌گذرد. این علایق شیوه‌های کسب معرفت را تعیین می‌بخشد (بلیکی، ۱۳۹۵: ۱۳۱-۱۲۹). نگرش انتقادی به این علایق (علایق رهایی‌بخش) پیوند یافته است. از آنجا که ادراک مردم تحت شرایطی تعیین می‌شود که از آن بی‌اطلاعند پس در گام نخست، ابتدا باید آن قواعد شبه‌علی که رفتار مردم تحت آن اداره می‌شود آشکار گردد: افراد چگونه به چنین آگاهی از خود دست یافته‌اند (بلیکی، ۱۳۹۴: ۱۸۱-۱۸۰).

از این رو، نظریه انتقادی برای علوم اجتماعی رسالتی بالاتر از کشف و یا توضیح ساده روابط علی، یا فهم تفسیری صرف قائل است. در اینجا هدف بر ملاکردن ساز و کار سلطه در جهت رهایی‌بخشی و رسیدن به استقلال عقلانی کنشگر آزاد است (بلیکی، ۱۳۹۵: ۱۳۱). ساختارهای سلطه در نظرگاه انتقادی‌های اول کلان و عینی است: مانند نظام سرمایه‌داری و در میان انتقادی‌های متأخر، واقعیتی پایدار یا بیرونی ندارد بلکه در سطح زبان و معنا یعنی گفتمان‌ها مورد نقد است: چنان که در آراء دریدا و فوکو.

مبتنی بر بررسی‌های انجام شده در این پژوهش، تاریخ‌نگاری پسا‌ساختارگرایانه آنگاه که با قدرت و نقد افشاگرانه آن درگیر می‌شود انتقادی است و با مفروضات فوق‌الذکر نسبت می‌یابد. به این معنی، آن دانش تاریخی که در رهیافت ساختاری به عنوان دانشی مبتنی بر حقیقت تلقی می‌گردد، در این رویکرد به مثابه گفتمانی حقیقت‌ساز و بازنماکننده در نظر گرفته می‌شود که در عین حال، کارویژه‌های ایدئولوژیکی و قدرت دارد. به این معنی، دانش تاریخی با تولید حقایق مشخص، هویت‌ساز و هویت‌بخش، سوژه و ابژه‌ساز است. به دیگر سخن، تاریخ‌گفتمانی است که حافظه‌ساز [سازنده حافظه جمعی-تاریخی] بوده و از این طریق، با تأثیر بر حافظه‌های فردی ابتداء سوژه‌های معناپذیر انسانی سپس ابژه‌هایی اطاعت‌پذیر می‌سازد و این بیشتر مربوط به زمانی است که این دانش در موضوع‌های مختلف آن، خود به یکی از تکنولوژی‌های اجرائی قدرت در جامعه بدل می‌شود. به این ترتیب، تاریخ، بازنمایانه و در جهت اهدافی معین نیز در فرآیندی از جهت‌دهی غیرملموس به اعمال و اذهان عموم جامعه عمل می‌کند. تاریخ از این منظر، گفتمانی است که روایات، کاوش‌ها و یافته‌های هر کدام از مورخان در مورد موضوع‌های خاص، اجزاء آن بوده و کردوکارهایی برسازنده برای آن دارد. گفتمانی که در پردازش حقایق تاریخی با منافع و مصالح گروه‌های قدرت در نسبتی پنهان قرار دارد. بنابراین دانش تاریخی رسمیت‌یافته نه تنها ناقص بلکه جانبدارانه است و باید همواره از نو بر آن اندیشید تا مناسبات پنهان آن را آشکار یا افشا نمود.

بر اساس نتایج این تحقیق باید اذعان داشت که منطق پارادیمی حاکم بر رویکرد تاریخ‌نگاری‌ای که آن را انتقادی نامیده‌ایم، بر ضرورتی بازاندیشانه در تاریخ آرشو دلالت دارد؛ یک بازاندیشی از نوع واژگونه‌ساختن اقتدار تاریخ رسمی به نفع تاریخ فراموش شده و از این رهگذر افشاساختن منتفعین این تاریخ، تا آنگاه شناسایی بخشی از گذشته و گروه‌هایی که نقش و روایت آنها در تاریخ، هدمندانه فراموش یا به صورتی خاص بازنمایی شده است، امکان‌پذیر شود. چنین مفروضه، در مهم‌ترین نتیجه‌اش آگاهی‌بخش است. از سوی دیگر، این گونه بازاندیشی در جهت بازآرایی تاریخ به نفع روایت‌های فراموش شده، خود عملی رهایی‌بخش است: آزادساختن فراموش‌شدگان یا فرودست‌گشته‌گان انسانی از سلطه روایت تاریخ ساختاری که تا کنون تاریخ مردان مقتدر و قهرمانان، نهادها و ساختارهای بزرگ و ... بوده است. بنابراین تاریخ‌نگاری پسا‌ساختارگرایانه در این فهم کوششی در جهت آزادسازی روایت‌های سرکوب‌شدگان از روایت‌های رسمیت‌یافته و مشروع‌انگاشته مورخان ساختاری است. می‌توان گفت مبانی منطق حاکم بر تاریخ‌نگاری پسا‌ساختارگرا توجیهی است بر ضرورت چرخش از اصالت کلان ساختارهای روایت‌گر به حیات خلاق فرهنگی (زندگی روزمره) و

فرآیندهای ساخت و پرداخت وقایع اجتماعی در گذشته یا گذشته امور حاضر. این همان وجهی است که در تاریخ ساختاری مسکوت یا مغفول مانده است.

شکل ۲- تاریخ‌نگاری پس‌ساختارگرا (تاریخ فرهنگی جدید)

۳) مبانی تاریخ‌نگاری ساختاری

عینیت و وقع‌گرایی: میان گذشته‌ای که تمام شده و مورخ آن، یک فاصله پرنشدنی است. گذشته و امور آن نسبت به انسان و به‌طور خاص مورخ مستقل است. بنابراین در سطح معرفت‌شناختی اصل بر تعلیق ذهنیات و ارزش‌های مورخ است.

بازسازگرای: وظیفه مورخ کشف، سپس بازسازی وقایع گذشته است که در جهت دست‌یابی به تاریخی هرچه نزدیک‌تر به واقعیت است.

کل‌گرایی: جامعه یک کل، مشتمل بر اجزاء متقابلا به هم پیوسته مانند: اقتصاد، فرهنگ، سیاست یا دولت تشکیل شده و هیچ جزئی از دیگری جدا نیست (کوزر^۱، ۱۳۸۷: ۷۷). کل‌گرایی در تاریخ به آن معناست که جوامع گذشته در کلیت نهادی آن در نظر گرفته می‌شود. پس متأثر از آن، باید پرسش‌هایی بزرگ مربوط به جنبه‌های ساختاری گذشته مطرح شود. تحقیق برینگتون مور درباره ریشه‌های اجتماعی دیکتاتوری و دموکراسی، دگرگونی بزرگ اثر پولانی، نمونه‌هایی از کل‌گرایی ساختاری در تاریخ‌نگاری است که در آن،

^۱- Coser

تحلیل‌های طبقاتی و بررسی تطبیقی جوامع اهمیت یافته است (اسکاچپول، ۱۳۸۸: ۲۲). کل‌گرایی در ابعاد زمانی نیز بر وحدت گذشته به عنوان یک کل یا واحد زمانی تأکید می‌کند که دوره‌های مختلف زمانی جزئی از آن است (کار، ۱۳۸۷: ۳۳).

علیت: تاریخ تحت منطق اثباتی به کاوش علت و ریشه رخدادها و در نتیجه به تبیین‌گرایی یافته است که این خود در تأکید بر علل ساختاری، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ... قابل ملاحظه است. این ویژگی با منطق اثبات‌گرایی در مورد روابط علی و از بالا در نسبت نهادها با افراد انسانی مطابق است.

عینی‌گرایی: واقع‌گرایی، کل‌گرایی و علیت‌گرایی ساختاری به تأکید بر کلان‌رخدادهای رؤیت‌پذیر و نادیده‌گرفتن پدیده‌های ذهنی در سطح خرد می‌انجامد که محصول آن ظاهرگرایی است. به‌طور نمونه، مثالی از کالینگوود بیان می‌گردد: این اعمال حکومت‌ها و امپراطوری است که محوریت می‌یابد نه مردمی که تحت این امپراطوری زندگی می‌کنند و به‌طور مثال، در مورد برده‌داری به مکانیسم‌های مشاهده‌پذیر این نهاد بر زندگی مردم پرداخته می‌شود اما این که مردم درباره برده‌داری چه فکر می‌کنند، ترس‌ها، نگرانی‌ها، مقاومت‌ها و واکنش‌های آنان چیست؟ اهمیتی درجه چندم داشته یا به آن پرداخته نمی‌شود (Collingwood, 1993: 132).

۴) مبانی تاریخ‌نگاری پساساختارگرا

تفهم و نقد: در پساساختارگرایی، به جای تحقیق در علت‌های بزرگ تأکید بر خصلت بر سازنده واقعیات گذشته در بستر زندگی روزمره است. بنابراین به جای تبیین علی، اولویت با فهم تاریخی است. از دیگر سو، از آنجا که تاریخ ساختی‌گفتمانی دارد، خصلتی ایدئولوژیک داشته، نیز کارویژه‌هایی در نسبت با قدرت دارد. بنابراین تاریخ همواره باید بازاندیشی و نقد گردد تا از نو و در رویکردی واژگونه‌سازانه نگاشته گردد.

نفی عینیت: مبتنی بر منطق حاکم بر تاریخ پساساختارگرایی، وقایع گذشته در زمان‌هایی بسیار دور رخ داده‌اند اما در زمال حال و از طریق مدارک و شواهد می‌توان به آن دست یافت. با این حال، شواهد به خودی خود گویا نبوده و نیازمند تفسیر است. همچنین بسیاری شواهد گاه در زمان تحقیق و گاه برای همیشه به دست نمی‌آید. در این شرایط مورخ خود دست به کار می‌شود تا تصمیمات لازم در این باره اتخاذ گردد. از این رو، در نگارش تاریخ همواره ذهنیات مورخ دخیل است و بر نحوه نگارش تاریخ تأثیرگذار است. علاوه بر این، بر اساس مفروضات تاریخ انتقادی مورخ از همان ابتدا با علایقی مشخص (رهایی‌بخش): یعنی تأکید بر تاریخ فراموش شده و آزادسازی فروکاسته‌ها از تاریخ رسمی یا ساختاری به میدان پژوهش وارد می‌شود.

سازه‌گرایی: در پیوند با ویژگی نفی عینیت، باید گفت حقایق تاریخی در فرآیند تاریخ‌پژوهی توسط مورخ تولید می‌شود. تاریخ را از تفسیر گریزی نیست. از سوی دیگر، وقایع و رخدادها جوامع گذشته نه محصول ساختارهای عینی بلکه حاصل ساخت و سازهای انسانی است. این هر دو ویژگی به خصیصه سازه‌گرایی تاریخ پساساختارگرا دلالت دارد.

تاریخ مردم‌مدار: تاریخ مردم جای تاریخ ساختارها را می‌گیرد. خوانش تاریخی این بار با مرکزیت جهان زندگی روزانه (حیات خلاق فرهنگی) به‌طور خاص با تأکید بر صداها، خاموش و رویدادهای فراموش شده صورت می‌گیرد.

از جزء به کل: در این رهیافت باید به اجزاء (مردم)، جایگاه و نقش آن در صورت‌بندی کل (ساختارها) پرداخت: پس تمرکز بر وقایع، رویدادهای احتمالی و تصادفی، روابط و تفاسیر مردم در زندگی روزمره است تا تاریخ از جزء به کل نوشته شود. همچنین در بعد زمانی نیز تأکید بر دوره‌های ناپیوسته، منقطع و مطابقت‌ناپذیر تاریخی است.

۵) تاریخ ساختارگرا / تاریخ پساساختارگرا: یک دوگانه

با بررسی آنچه تا پیش از این استدلال شد، تحقیق حاضر در مورد نسبت میان دو رهیافت تاریخ‌نگاری ساختارگرا و تاریخ‌نگاری پساساختارگرایی، بر این مدعاست که میان آن دو، یک گسست یا انقطاع کامل معرفت‌شناختی/روش‌شناختی وجود ندارد بلکه از آنجا که تاریخ انتقادی جدید محصول واژگونه‌گی تاریخ ساختارگرایانه به علایق پساساختارگرایانه در تاریخ‌نگاری است، در نهایت، نسبتی از نوع دوگانگی میان آن دو برقرار است. به این ترتیب، تاریخ پساساختارگرا از رهگذر نقد تاریخ ساختارگرا و مهم‌ترین مفروضات آن (بازسازی، عینیت، کل‌گرایی، تاریخ‌ظاهری، تبیین یا علت‌کاوی‌های ساختاری) به عنوان رویکردی ممکن به تاریخ‌نگاری طرح می‌گردد.

در واقع، تاریخ پساساختارگرا به عنوان یک رهیافت بازاندیشانه بر تاریخ آرشیو (ساختارگرا) یعنی مبتنی بر نقد درونی اصول آن مطرح می‌گردد. این رهیافت، تاریخ‌نگاری ساختاری و دانش موجود را از اساس طرد و انکار نمی‌کند بلکه آن را ناکافی، ناقص، غیرمنصفانه و در صورت انتقادی‌تری ابزار قدرت می‌داند که همه حقایق، به دیگر سخن، حقایق بسیاری را بازگو نکرده و آگاهانه یا ناآگاهانه آن را در حاشیه قرار داده است. در این سکوت و بازنمایی‌های غیرمنصفانه، غالباً مناسباتی از قدرت فعال و پنهان است. به همین دلیل باید آن را مورد تردید قرار داد، به چالش کشیده و سازوکارهای آن را آشکار ساخت. این رسالت تاریخ‌نگاری پساساختارگرایانه به‌طور خاص تاریخ انتقادی جدید به واسطه واژگونه‌سازی سوژه روایت‌گر تاریخ از کلان ساختارها به نفع زندگی روزمره است؛ یک چرخش به سوی تاریخ جایگزین.

بحث و نتیجه‌گیری

آنچه در این تحقیق با هدف بررسی اندیشه ساختاری در تاریخ انجام شده است، در واقع، بررسی ابعاد منطقی این مقوله و تحولات آن برای تاریخ، تغییرات و تنوع رویکردی تاریخ‌نگاری است. ساختار همواره بخش مهمی از ادبیات نظری/روش‌شناختی جدید پیرامون تاریخ‌نگاری بوده است، هرچند نسبت آن با تاریخ مادام به یک آشنفگی مفهومی و تکنیکی دچار بوده است؛ چراکه همواره ذیل مباحث دیگر مرتبط به آن پرداخته شده است. در این تحقیق کوشش گردید تا این بار به‌طور اختصاصی و طی یک تحقیق از موضع فلسفه تاریخ، در باب اندیشه ساختاری و تاریخ، نسبت‌یابی شود. آنچه در بررسی‌های این پژوهش به دست آمده بیانگر آن است که بر خلاف دیگر حوزه‌های علوم انسانی، در مورد تاریخ نمی‌توان به سادگی و یا به صراحت و قطعیتی از پیش معین، از مبانی پارادایمی اثبات‌گرایی، تفسیری و انتقادی به عنوان مفروضات حاکم بر استراتژی‌های تحقیق تاریخی سخن گفت.

در مورد تاریخ‌نگاری، وضعیت پیچیده‌تر است؛ به این معنی منطق تاریخ‌نگاری لزوماً ضداثباتی یا به‌طور گریزناپذیری تفسیری نبوده است. از سوی دیگر، شناسایی رویکردی تماماً پوزیویستی در باب تاریخ‌نگاری هیچ‌گاه حتی در آغازین مرحله علمی شدن تاریخ که متأثر از مکتب اثبات‌گرایی بوده است، ممکن نگردید. بررسی‌های انجام شده در این تحقیق مبتنی بر مفاهیم و مفروضات فلسفه تاریخ نیز

تحوّلات تاریخ‌نگاری، به شناسایی یک پارادایم یعنی پارادایم تاریخی‌گرا انجامید که طی دو مرحله از تحول، از درون چرخشی معرفت‌شناختی یافته است. در هر مرحله بر اساس منطق حاکم، فهمی مشخص از تاریخ و تاریخ‌نگاری به دست داده می‌شود که دوگانه‌شناسایی شده در این تحقیق؛ تاریخ ساختارگرا/ تاریخ پساساختارگرا، به این تحوّل‌ات باز می‌گردد.

مرحله اول: تاریخ علمی، نخستین بار متأثر از نظریه اثبات‌گرایی در اواخر قرن هجدهم شکل گرفت. اما این باعث نمی‌شود تا بتوانیم از نوعی معرفت‌شناسی صریحاً پوزیویستی در باب تاریخ سخن بگوییم زیرا موضوع تاریخ گذشته است و گذشته در آن واحد از دسترس مشاهده و تجربه مستقیم انسان خارج است. اما در فرآیند علمی‌شدن، تاریخ از مفروضات پوزیویستی متأثر شده و یک پوشش شبه‌اثبات‌گرایانه به خود گرفت. بر همین اساس، تاریخ واقعی، با در نظر داشتن یک گذشته مستقل و کشف‌پذیر، به عنوان دانش راستین از گذشته طرح گردید. یافته‌های این پژوهش بیانگر غلبه فهمی ساختارگرا از تاریخ در پوشش شبه‌اثبات‌گرایانه است که در گرایش به کشف قوانین و علت‌های بزرگ نمود می‌یابد.

مرحله دوم: به‌طور خاص با چرخش فرهنگی ناشی از نفوذ دلالت‌های پست‌مدرنیسم، میان ابژه تاریخ و سوژه داننده فاصله‌زدایی گردید تا تاریخ واقعی و حقیقت‌یاب انکار گردد. این از یک سو، مرگ تاریخ‌گرایی است زیرا موضوع تاریخ (گذشته) دیگر از خود تاریخ مستثنی نمی‌شود تا کشف حقیقت یا تبیین امور از رهگذر بازسازی دقیق و جزء به جزء آن هدف باشد. بنابراین تاریخ کل، قطعی و واقعی به موازات بازساخت تاریخ به مثابه متن ناممکن شد. از سوی دیگر، این موضع به شکوفایی پارادایم تاریخ‌گرا منجر شد زیرا در تحول جدید، از درک گذشته به عنوان واقعیت خارجی عبور و بر متن تمرکز می‌شود؛ تاریخ برساخته‌ای متنی یا ساخت مورخان است. بر این مبنای تعدد روایت‌ها و تواریخ، به رسمیت شناخته و اعتبار می‌یابد. اقتدار تاریخ ساختاری شکسته و این بار سوژه‌هایی جدید به تاریخ راه یافت؛ عناصر و زمینه‌های خرد اما فراموش شده (انسان در بطن زندگی روزمره). تاریخ پساساختارگرا به این بخش از تاریخ مربوط است.

تشکر و قدردانی

نویسندگان مقاله، از نظرات آقایان دکتر محمدتقی ایمان و دکتر منصور طبیعی سپاسگزاری می‌نمایند.

منابع

- اسکات، جان، و لوپز، حوزه (۱۳۹۱). ساختار اجتماعی. (ترجمه یوسف صفاری)، تهران: نشر آشیان
- اسکاچپول، تدا (۱۳۸۸). بینش و روش در جامعه‌شناسی تاریخی. (ترجمه هاشم آقاجری)، تهران: نشر مرکز
- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۱). فلسفه روش تحقیق در علوم انسانی. قم: نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بلیکی، نورمن (۱۳۹۴). استراتژی‌های پژوهش اجتماعی. (ترجمه هاشم آقاییگ پوری)، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- بلیکی، نورمن (۱۳۹۵). پارادایم‌های تحقیق در علوم انسانی. (ترجمه حمیدرضا حسنی، محمدتقی ایمان و مسعود ماجدی)، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

- بنتون، تد، و کرایب، یان (۱۳۹۱). فلسفه علوم اجتماعی. (ترجمه شهناز مسمی‌پرست)، تهران: نشر آگه
- تیلور، اورام و داندل مکرایلد (۱۳۹۷). نظریه اجتماعی و تاریخ اجتماعی. (ترجمه محمد غفوری) تهران: نشر سمت.
- جنکینز، کیت (۱۳۸۷). بازاندیشی تاریخ. (ترجمه حسینعلی نوروزی)، تهران: نشر آگه.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۹). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر. (ترجمه محسن ثلاثی)، تهران: انتشارات علمی.
- سیدمن، استیو (۱۳۸۶). کشاکش آراء در جامعه‌شناسی. (ترجمه هادی جلیلی)، تهران: نشر نی.
- کار، ادوارد هالت (۱۳۷۸). تاریخ چیست. (ترجمه حسن کامشاد)، تهران: انتشارات خوارزمی.
- کرایب، یان (۱۳۹۳). نظریه اجتماعی مدرن: از پارسونز تا هابرماس. (ترجمه عباس مخبر)، تهران: نشر آگه.
- کلارک، الیزابت (۱۳۹۸). تاریخ، متن، نظریه. (ترجمه هاشم آقاجری)، تهران: انتشارات مروارید.
- کوزر، لوییس (۱۳۸۰). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه شناسی. (ترجمه محسن ثلاثی)، تهران: انتشارات علمی.
- نیومن، سال (۱۴۰۱). قدرت و سیاست در اندیشه ساختارگرا؛ نظریه‌های جدید درباره امر سیاسی. (ترجمه جهانگیر جهانگیری و حسن پورنیک)، تهران: نشر آگه.
- والش، ویلیام (۱۳۶۳). مقدمه‌ای بر فلسفه تاریخ. (ترجمه ضیاءالدین علایی طباطبائی)، تهران: انتشارات امیر.
- هگل، گئورگ ویلهلم (۱۳۸۵). عقل در تاریخ. (ترجمه حمید عنایت)، تهران: نشر شفیعی.
- یاسپرس، کارل (۱۳۷۳). آغاز و انجام تاریخ. (ترجمه محمدحسن لطفی)، تهران: انتشارات خوارزمی.
- Aagaard, A. (2021). Poststructuralism and the Challenge of History, in Benjamin, C. (eds), *Routledge Handbook of Historical International Relations*, London: Routledge.
- Atkinson, R. F. (1978). *Knowledge and Explanation in History: An Introduction to the Philosophy of History*, New York: Cornell University Press.
- Bentley, M. (1999). *Modern Historiography: An Introduction*, London: Routledge.
- Benton, T & Craib, I. (2011). *Social Science Philosophy* (Translated to Persian by S. Mosamiparast), Tehran: Agah Publication.
- Blaikie, N. (2015). *Approaches to Social Enquiry*, (Translated to Persian by H. Hosni, M.T. Iman and M. Majdi), Qom: Research Institute of Hawzeh and University. [In Persian].
- Burke, P. (1997). *Origins of Cultural History; Varieties of Cultural History*, New York: Cornell University Press.
- Burke, P. (2008). *What is Cultural History*, England: Cambridge University Press.

- Caplan, J. (1989). Postmodernism, Poststructuralism, and Deconstruction: Notes for Historians, *Central European History*, 22(3/4), 260-278, <https://doi.org/10.1017/S0008938900020483>
- Carr, E.H. (1998). *What Is History?* (Translated to Persian by H. Kamshad), Tehran: Kharazmi Publications. [In Persian].
- Clark, E. (2018). *History, Theory, Text: Historians and the Linguistic Turn* (Translated to Persian by Hashem Aghajari), Tehran: Morvarid Publication. [In Persian].
- Collingwood, R. G. (1993). *The idea of History*, Oxford New York: Oxford University Press.
- Corlew, A. (2010). Poststructuralism as Historiographical Paradigm, Available at SSRN: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2318899>
- Coser, L. (2010). *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. (Translated to Persian by M. Salasi), Tehran: Elmi Publications. [In Persian].
- Craib, I. (2014). *Modern Social Theory: From Parsons to Habermas* (Translated to Persian by Abbas Mokhbar), Tehran: Agah Publication. [In Persian].
- Hegel, G.W. (2005). *Vorlesungen uber die Philosophie der Geschichte Einleitung*, (Translated to Persian by H. Enayat), Tehran: Shafi'i Publication. [In Persian].
- Hunt, L. (1989). *The New Cultural History*, California: University of California Press.
- Iggers, G. (1997). *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the-Postmodern Challenge*, United States of America: Wesleyan University Press.
- Iman, M.T (2011). *Philosophy of Research Method in Humanities*, Qom: Research Institute of Hawzeh and University. [In Persian].
- Jaspers, K. (2013). *The Origin and Goal of History*, (Translated to Persian by M.H. Lotfi), Tehran: Kharazmi Publications. [In Persian].
- Jenkins, K. (2005). *On 'What is History?' From Carr and Elton to Rorty and White*, London and New York: Routledge.
- Jenkins, K. (2007). *Rethinking History* (Translated to Persian by H.A. Nowrouzi), Tehran: Agah Publication. [In Persian].
- Kellner, H (1987). Narrativity in History: Post-Structuralism and Since, *History and Theory*, 26(4):1-29, <https://doi.org/10.2307/2505042>
- Lemon, M. C. (2003). *Philosophy of History*, New York: Routledge.
- Lorenz, C. (2015). History: Theories and Methods, In James D. W. (eds), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Oxford: Elsevier.

- Munslow, A. (1997). *Deconstructing History*, New York: Routledge.
- Murphey, M. G. (1973). *Our Knowledge of Historical past*, United States of America: The Bobbs Merrill Company.
- Newman, S. (2021). *Power and Politics in Poststructuralist Thought: New Theories of the Political*, (Translated to Persian by J. Jahangiri and H. Purnik), Tehran: Agah Publication. [In Persian].
- Poster, M (1997). *Cultural History and Postmodernity*, New York: Columbia University Press.
- Ritzer, G. (1999). *Contemporary Sociological Theory* (Translated to Persian by M. Salasi), Tehran: Scientific Publications. [In Persian]
- Scotchpool, T. (2008). *Vision and Method in Historical Sociology*, (Translated to Persian by H. Aghajari), Tehran: Markaz. [In Persian].
- Scott, J. & Lopez. J. (2011). *Social Structure*, (Translated to Persian by Y. Safari), Tehran: Ashian. [In Persian].
- Seidman, S. (2016). *Contested Knowledge: Social Theory Today*, (Translated to Persian by H. Jalili), Tehran: Ney Publication. [In Persian].
- Sewell, W. H. (1992). A Theory of Structure: Duality, Agency, and Transformation', *American Journal of Sociology*, 98(1): 1-29. <https://doi.org/10.1086/229967>
- Stanford, M. (1998). *An Introduction to the Philosophy of History*, USA; Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Stewart, D., Kamis, K. (1984). *Secondary Reserch: Information Sources and Methods*, Newbury Park, CA: Sage.
- Taylor, A. & McRaid, D. (2017). *Social Theory and Social History*, (Translated to Persian by M. Ghafouri) Tehran: Samt Publication. [In Persian].
- Topolski, J (1994). *Histogramy between Modernism and Postmodernism*, Netherlands Amsterdam: Rodopi.
- Tucker, A. (2009). *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, United Kingdom: Blackwell publishers.
- Walsh, W. (2013). *Introduction to the Philosophy of History*, (Translated to Persian by Z. Alaei Tabatabai), Tehran: Amir Publications. [In Persian].
- Walsh, W. H. (1960). *Philosophy of History: An Introduction*, United States of America: Harpert & Brothers Publishers.